

Volt egyszer egy Zsebszínház

Dusa Ödön (Délceg Edmond), Kolozsvár, 1943. január 7. – Stockholm, 2007. november 30.; erdélyi magyar színész, előadóművész. Neve egygyé forrott a Zsebszínházzal és az *Ifjúmunkás* hetilap (az egyetlen félévszázadnál huzamosabb ideig megjelenő romániai magyar ifjúsági lap) előnév szükségszerű vállalásával, azzal a lehetőséggel, hogy a merész újítások útján az avantgárd sajátosságait is vállalva alakuljon DÖ-színházzá. A Zsebszínház a kezdeti útkeresés után azt a sajátos színpadi művészetet képviselte, amit a csoport tagjai, a szereplők és a szervezők tömören mozgásközpontú színháznak neveztek. A Zsebszínház nevet Dusa Ödön színjátszói működésének azon szakaszától kezdve használta, amikor önálló utat választva a színpadon, az erdélyi magyarság életében erőteljesebben megmutatkozó Balogh Edgár-i „itt és most” követelményét meghaladó „itt és más” óhajtása megérett, és amit aztán néhány esztendővel később, az ifjúsági lap *Matiné*-nek nevezett rendezvényein, a felkarolt más előadói kisközösségekkel együtt (a táncházas zenekarokkal, a Kovács Ildikó bábszínház rendező által irányított pantomim-színházzal, a különféle erdélyi magyar folkbeat együttesek szerepeltetésével) hatvan sikeres erdélyi előadáson az „itt és mit?” kérdéssel és a fiatalok helyzetéről indított vitáival sikerrel éltetett a diktatúra idején.

A Zsebszínház kezdetét a múlt század hatvanas évek elejétől a nyolcvanas évek közepéig a magyar nemzeti művelődés erdélyi éltetésében példamutató Stúdió Színpad működésében találjuk. Ezt a kolozsvári színházlátogató közönség figyelmére méltó, lelkes és tehetséges műkedvelői közösséget, Horváth Béla és Bisztrai Mária színművészek alapították. 1971-ben pedig, amikor többek között Bereczki Júlia vezetésével nagy sikerrel játszották Ben Jonson: *Volpone, avagy a pénz komédiáját* (zenés változat) és Páskándi Géza: *Önkéntes tűzoltók* című egyfelvonásosát, amelyben Délceg Edmondnak (Dusa Ödön művészneve, amit pinceklubjának mondvacsinált veszélyessége miatt, féléves börtönbüntetés után használt) kiemelt szerep jutott. Dosztojevszkij: *Feljegyzések az egérlyukból*

TAR KÁROLY (1935–2026) író, újságíró, szerkesztő.

című kisregénye felhasználásával *Egérlyuk* címmel Dusa Ödön dramatizált darabját Barta László rendezte, aki szerint az előadó: „A monodramában nyújtott alakítása adta meg az alaphangot későbbi, többirányú, sokoldalú színpadi fellépéseihez, jelezte, hogy többre is képes, mert sokoldalú, színes egyéniség.” Horváth Sz. István visszaemlékezésében írja: „Emlékeimben úgy maradt meg, hogy a legszebb, a legjobb és a leglátványosabb korszaka a kolozsvári magyar műkedvelő színjátszásnak azokra az évekre esett, amikor párhuzamosan több csoport is működött. Szándékban és művészi módszerekben, »stílusban« különböztek ugyan, de épp ezzel szolgálták a legjobban a kolozsváriakat és a színjátszást. És áttételesen persze, az egész erdélyi magyar kultúra című valamit, ami iránt mindannyian valamiféle szent elkötelezettséget éreztünk.” Az egyik ilyen avantgárd érzésektől fűtött csoport Stúdió 51 névvel került be a köztudatba. Ebben a nagyközösségben érlelte ki Dusa Ödön az ő ösztönös tehetségéből táplálkozó, sajátosan korszerű színházi művészetének ismertetőjegyeit.

A Stúdió 51 minden bizonnyal hatásági nyomásra fokozatosan leépült a kolozsvári Vasas Klubból, amely akkoriban a vasutasokhoz került és CFR Klub néven működött. Dusa Ödön is kiszorult innen. Feltételezhetően ekkor született, új játszó helyet keresve, groteskségét hangsúlyozva a Zsebszínház megnevezés. Dusa egész pályáját végig kísérő tiltások és megtűrések váltakozásában, a rá jellemző makacssággal nem adta fel, és végül az elhagyott Kolozsmonostori Kultúrotthonban talált lehetőséget előadásainak bemutatására. Emlékezetes ottani *Egy őrrült naplója* előadása, amelynek különlegessége nemcsak mélységesen átélt szerepalakítása, hanem az apró, zsúfolásig kacatokkal telerakott színpadon a fájdalmasan múlt időt mutató mellékszereplő szerepeltetésével feltűnő performansa. Chelu Iván valamiféle távol-keleti öltözéket idéző szerelésben, mozdulatlan egyenes-állásából fokozatosan lassan földig hajolt. A múlt idő keserveit idézve tercelt imígyen a főszereplő szenvedéseire. Bánffy György kiváló *Egy őrrült naplója* kiváló előadásához mérhetően, amit szerencsémre alkalmam volt látni Pesten, nagyszerű volt ez a teljesítmény.

Dusa Ödön kezdeti mozgásközpontú jeleneteiről legkorábban Szócs Géza magnóinterjújából tudhattak érdeklődők. Ma már talán csak magam vagyok, aki látta ezeket a jeleneteket a város elismert, haladó értelmiségeinek társaságában. Még emlékszem szokatlan címükre: *Szobafestők, Ökörségek, Vörös rekviem*. Az *Ökörségek* kéziratából Géza részleteket rögzített 1976. XII. 12-én, a SZERETNI TEHOZZÁD SZEGŐDTEM előadás után az Ödi pincéjében. „Körben a falon könyvek, egy bársekrény, egy lemezjátszó, egy magnetofon, ehhez kb. 50 szalag, az asztalon: *A tiszta ész kritikája; A színház világtörténete; Weöres: 111 vers; B. László Ildikó-Bárányi Ferenc: És akkor eljött Hippokratész; Pamil-Ogodescu: Psihozele; Bretter György: Párbeszéd a Jelennel*. Megkértek, hogy készítsék interjút veled. Bekapcsolód a magnót? („A VÖLGYBEN, AMIT NEM LÁT SENKI, ÉN SEM – olvasom az egyik szereplő szövegét – SZALAD VALAKI, miközben négykézláb átmászik a sorfal túlsó oldalára. EGY VITÉZ BÁTRAN KIÁLL A SORBÓL ÉS

ELŐRE MEGY. – VÁRJUK MEG MIG TELJESEN ELHALADT ÉS NYUGODTAN FOLYTASSUK A LÉLEGZÉST. – JOBB NÉLKÜLE. – MI ITT MARADTUNK ÉS Ő MAGÁVAL VITT MINKET. JÓ, HOGY ELMENT.

Ödön saját színházi produkcióinak kezdete visszanyúlik nagy gonddal lakályossá tett pincéjének varázsáig. Erről lelkesen beszámolhatnak magam is, feleségemmel, barátainkkal gyakran voltunk vendégei, de álljon itt Ödön és Dohi Alex, akkor még Sándor feljegyzése:

A pince rövidített története. „Kolozsváron kis kertés, házunkban éltem szüleimmel. Két lehetőség közül választhattam [...] egy hirtelen gondolat levitt a pincébe. Társaim szívesen segítettek a munkálatoknál, sejtve, hogy a szavalókör otthonra talál majd a pincében. 1969 szilveszterét már a pincében ünnepeltük. Még korábban a beat korszak kezdetén, 1964–65-ben, egy kis gitárzenekar dobosa voltam. A zenekar tiszavirág-életű volt, csak a zenekedvelés, a zenegyűjtés maradt meg belőle. Megalakult a *Zenekör* is, ami közös zenehallgatásból, saját top-lista felállításból, zenei beszámolókból állt. A kör tagjai a város középiskoláiból és egyetemeiről kerültek ki. Míg a *Szavalókör* szűk körű és magyar nyelvű volt, a *Zenekörben* román diákok is részt vettek. Rövid idő alatt népszerűvé vált a kör, egy-egy találkozáson zsúfolásig megtelt a pince. [...] Sikere a hatóság fülébe is eljutott, és a rendőrség 1970 januárjában egy rajtaütésszerű razzia keretében mindenkit bevitt a rendőrségre, ahonnan a vallatás után mind hazakerültek, kivéve engem. Hat hónapi börtönre ítélték. [...] Fogvatartásom legrosszabb emlékei közé tartozik az a pillanat, amikor a fogházkapuból vittek vissza. Nem kapván törvénybe ütközöt abban, ami történt (később mégis gyártottak ilyet) visszakaptam ruháimat és intó szavak kíséretében már a kijáratnál voltunk, de egy telefonhívás mindent leállított. Engem a kijárat előszobájában leültettek, és félóra múlva (egy örökkévalóságnak tűnt) szótlán visszakísértek a cellámba. A városban, mire kikerültem, valóban feledésbe merültek a történetek, de a pince tovább élt, még sokpillanatnyi menedéket nyújtott szabad légkörével nekem és sok kedves barátomnak. 1984 táján bontásra került a házsor, az utca e szakaszára tömbházakat terveztek. A bontás előtt pincebúcsúztatóra meghívtam a barátaimat, ahol felelevenítettük érdemeit és elbúcsúztunk TŐLE. Én a város egy másik felében kaptam lakást. Nemsokára azt is elhagyva, barátok gyűrűjében a vasútállomáson búcsúzkodtam, és felültem a Svédország felé induló vonatra. (1999. január 14.)

Alexandru Dohi visszaemlékezése: „Az egyéniség »beolvasztásának« korában ott történt valami az egyéniség megőrzéséért. Akkoriban 17 éves lehettem. A bentlakásból kidobtak, mert elkaptak cigarettázva, így albérletbe kényszerültem. Nem messze laktam a Lenin úttól, a PINCE utcájától. [...] Egy grafikus barátom vitt el oda. Azt mondta, hogy Ödinél lehet szobafestőként dolgozni, és én munkanélküli lévén, megragadtam az alkalmat. Lementünk a meredek lépcsőkön, és egy hatalmas boltíves pincehelyiségben ébredünk fel, egy másik világban. Két kétszáz wattos égő erős fényt szórt, körülöttük vastag fekete láncok csüngtek a mennyezetről, mintha a fényt akarnák bilincsbe verni. A plafon

véرزó sakktabla méteres négyszögekből – játék és harc színhelye. Körös-körül könyvespolcok tele vaskos kötetekkel, melyekre vér csorog a megsebzett égi sakktabláról. A padlón fekete báránybundák hevernek szanaszét. Nyugati zene szól. Ödön egy trónfélében ül. Mélykék szemek és monumentális hallgatás. A grafikus barátom elmondja, hogy mi járatban vagyunk. [...] Ödön nagy erőfeszítéssel kinyög egy Aaaa...-t. Aztán ismét hosszú szünet következik. Ödön újra nekilendül: »A hely...« –, de nem fejezi be a szót. Hirtelen rendkívüli gyorsasággal felugrik, fürgén a polchoz rohan, és poharakat meg egy borosüveget vesz elő. Majd elindul felénk, de félúton megdermed egy elég kényelmetlen pózban. És úgy marad. Na, mi lesz ebből... –, gondoltam magamban. A barátom beszélni kezd hozzám. Ekkor Ödön megindul felénk. Miközben az asztalra teszi az üveget és a poharakat, azt mondja: »...zet«. Aztán leguggol a poharakhoz. Egymás mellé taszítja őket, és gondosan, mint egy patikus töltőget egyikbe, másikba, úgy, hogy mindenkinek egyformán jusson. Ezután ünnepélyesen feláll, és így szól: »A helyzet az..., hogy VAN MUNKA!« – Gondolva, hogy jó benyomást keltek, azt mondom: »Én verseket is írok...« Ödön ismét elkomolyodik. Rögtön leállítja a zenét. A nagy csend még jobban elmélyíti a pincét. Csak a fény hallatszik a fekete láncok között, és fent az autóbuszok. Ödön megszólal: »Valamit tenni kell!« A barátom meg így: »Jól van, de dolgozhat nálad Dohi?« Ödön folytatja: »VÁLLALÁS!« Közben nyílik az ajtó, és beáramlanak az érdekes figurák: különcök, szabadúszók, teozófiások, vándiákok, jóga-mesterek, zeneszerzők, kalandorok, tejkihordók, ellenzékiek és érzékiek... Leheverednek a földön, és beszédbe elegyednek. Szóba jön Szókratész, Dosztojevszkij, Grotowski, Eugenio Barba, Zacharias Lichter, Vangelis, Szilágyi Domokos, az Öngyilkosság, a Sors, az Igazság, a Feszültség és a Feszültségoldás. Mindenki beszél, aki már nem bír beszélni, az hevesen táncolni kezd... Van, aki kiborul, van, aki extázisba esik. (Fölöttünk pedig hősiesen virágozik a kommunizmus...) Az egyik sarokban egy bölcsész, egy fiatal rendező és egy geológus a színészet szentségéről vitatkozik. Ödön a vad rock and roll közepébe beleordít egy Lear király monológot, de hirtelen félbehagyja. Felkér egy székely újságírónt, és a lüktető zenére lassú tangóba kezd. Aztán a géphez lép, leállítja a zenét, katonásan megfordul, és azt suttogja: »KÖZÖSSÉGET KELL ALAPÍTANI!« Hangvételében támadást érzek, és próbálok én is valami harciast mondani: *Itt közösen ültünk, de nem közösültünk.* Ödön áll és mosolyog, én meg elalszom egy fekete báránybundán”.

A hetvenes évek közepétől a romániai magyar ifjúsági lap által, az olvasókkal való kapcsolat megerősítése céljából újraindított Matiné szolgálatába fogadta a Dusa Ödön és a Kövesdi István köré csoportosult műkedvelőket. Tagjai felváltva szerepeltek a Dusa Ödön mozgásközpontú jeleneteiben és a Kövesdi István rendezésében a klasszikus színjátszás színvonalát sikerrel próbáló előadásában. Az 1970-es években rendezett Ifjúmukás Matiné az egyetlen romániai magyar ifjúsági lap olvasókapcsolatának sikeres formája volt. A Zsebszínház a fiatalok által leginkább kedvelt groteszk nyelvezetével hatott. Kérésemre,

a legfelsőbb szervek által *Munka* címmel jóváhagyott előadásorozathoz színpadra állította az azonos című jelenetét. Az ifjúsági lapban is közöltük, megtanulták és színre vitték más műkedvelő csoportok is.

A Vasutas Klub alagsorában folytak a próbák. Az egyik falra az akkor szokásos pártos jelszó alá hosszú papírszalagra írtuk jelszavunkat: Célunk kitágítani, értelemmel megtölteni együttlétünk perceit! A *Költőnk és kora* című, Matinénkra készülő versműsorban kibővíttem ezt a gondolatot: „...keresni az újhoz vezető utat, szeretnénk felfedezni egy új kontinenst, amelynek neve: a szép gondolat szeretete!” Innen számítható az Ifjúmunkás Zsebszínház kezdete. Abban a tudatban pártoltam és alakítottam a laphoz tartozó tudósító és műkedvelő csoportjainkat, hogy ezzel védettséget biztosíthatunk nekik. Ilyen meggondolásból ajánlottam Dusa Ödönnek is, amikor a monostori szegényes kultúrházból kitiltották, hogy *Ifjúmunkás Zsebszínház* néven a Vasas klubban szervezzük újra műkedvelő csoportját. A feleségem a Klub könyvtárosa volt, az igazgató Bálint Tibor író szakszervezeti aktivista húga, Ripka Gusztáv országos hírű öklöző, majd sikeres edző felesége. A Matiné rendezéséhez szükséges központi jóváhagyásaimat felmutatva, a magyar műkedvelő csoportok eleinte háborítatlanul működhetek az alagsorban, később birtokba vehettük színpadot is. Dusa Ödön improvizációval, Kövesdi István pedig egész estét betöltő, Ady válogatott verseinek mentori hangvételű előadásával kivívták az egyre gyarapodó csoport tagjainak majd a közönség elismerését. A próbákon született groteszk jelenetek sorából született a *Drága föld* című egész esetét betöltő előadásunk, amelynek részleteivel a Matiné turnéin is sikerrel szerepeltünk. A mozgásközpontú csoport mellett, a színházi kultúrában jártasabb Kövesdi István vezetésével, aki haláláig a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem rendezői szakán szerzett oklevelet, és később a marosvásárhelyi magyar színház igazgatói megbízatását is kiérdemelte, figyelemre méltó műhelymunkával és színvonalas klasszikus előadásokkal gazdagította a klub műsorát.

Kísérleti színházunk bemutatkozása jól sikerült. Az egy órás verskollázs értelmi és érzelmi töltésével a jelenbe mutatott. A lét, a szeretet, a lelkesedés kérdései mellett az elmagányosodás, az elembertelenedés ellen szólt. Bíró Jánosnak a Szócs Kálmán verseire írt dalai fülbemászók és slágerképesek voltak, (1979-ben Benyő Krisztinával országos versenyen negyedik díjat nyertek.) Matinéink szolgálata mellett nyaranta ún. dekádort rendeztünk, a helyi napilap színházi műsorában is rendszeresen megjelent az *Ifjúmunkás Zsebszínház* műsora. Előadásainkra a belügyiek, a szakszervezeti- és pártaktivisták is felfigyeltek. A dekádokon, tíz napig minden este más-más előadás szerepelt műsorunkon. Az előadások előtt egy-egy „nem kívánatos” fiatal értelmiségit mutattam be a nézőknek, akik szabadon választhattak, hogy miről beszéljenek. Szerepelt többek között Szócs Géza, Egyed Péter és Aradi József is. Banner Géza külön versműsorral jelentkezett. A bejáratnál kérdőív várta a nézőket, az összegyűjtött kérdésekből, méltatásokból és javaslatokból a tizedik napon értékelőt tartottam. Helyet adtunk különféle meghökkentő és kísérleti előadásoknak is. Az egyik

este két fiatalember a nézőtér közepén elhelyezett asztalon szabadjára engedett hangyákkal okozott riadalmat, erre építették, némi filozófiával tűzdelt, bizarr előadásukat.

Részlet a Munka jelenetből

Négyen a színpad két oldaláról szaladnak be középre, felsorakoznak a közönséggel szemben. A beszédet és a mozgást mindig Tag I. kezdi, amit a többiek mindvégig ugyanabban a sorrendben folytatnak. Az első négy szót helyben állva, majdnem tagolva mondják. Tag I: SZÜKSÉGLET. Tag II: KÍVÁNC SISÁG. Tag III: IHLET. Tag IV: ALKOTÁS. Tag I. egy lépést tesz előre: OPTIMIZMUS. Tag II. egy lépés oldalra: MUNKABÍRÁS. Tag II. helyben: KÖZÖSSÉG. Tag IV., két lépés előre: SIKER. Tag I. tag IV. mellé lép: EGYÜTTMŰKÖDÉS. Tag II. gyorsan melléjük jön: MUNKAMEGOSZTÁS. Tag III. szintén: FEGYELEM. Tag IV. helyben: TELJESÍTMÉNY. A következő négy szónál lassan hátrálnak, minden szónál egy lépést. Tag I. UTÁNZÁS. Tag II. MÁSOLÁS. Tag III. ÉRTŐK. Tag IV.: ÉRTETLENEK. Tag I. gyorsan tag IV. elé áll: ESZME, Tag II. Tag III. elé; ALKALMAZÁS. Tag III. Tag II. mellé: ELMÉLET. Tag IV. Tag I. mellé: GYAKORLAT. Tag I. lassan oldalt fordul a többiek felé: SZEMPONT. Tag II. hátra lép: SZEMSZÖG. Tag III. szintén befordul, szembe kerülve Tag I.-el: NÉZŐPONT. Tag IV. két lépés előre: ÉRDEK. Tag I. egy lépést tesz Tag III. felé, aki szintén oldalt fordulva áll: ÜGYESSÉG. Tag II. gyorsan egy lépés oldalra: VERSENY. Tag III. befordul a közönség felé: BEIDEGZŐDÉS. Tag IV. helyben: TERHELÉS. Ettől kezdve gyorsan beállnak négyszög alakban két lépés távolságra egymástól a színpad közepén feszes vigyázállásban, majd dobütésre egymás után jobbra át és hátra arc fordulatokat végeznek, úgy, hogy minden három „jobbra át” után egy „hátra arc” következék. Ezt a műveletet gépiesen növekvő ritmusban kell csinálni, hogy valamilyen munkafolyamatot vagy gépalkatrész-mozgást érzékeltessen. A fokozódó gyorsaságot nem bírva, egymás után esnek ki a játékból és állnak meg, míg végül csak Tag I. marad, aki szintén lelassul és megáll a színpad mögé.” A jelenet mondandója a végén derül ki, amikor minden esetben improvizálva olyan dacosan kiáltott szavak elhangzása után és közben, mint TERMELÉKENYSÉG, MUNKAVERSENY, FAJLAGOS FOGYASZTÁS, MINŐSÉG, SELEJT, MÉG TÖBBET, MÉG JOBBAN stb. a mintázott fogaskerék meghibásodása miatt a forgás akadozott, fáradságot mutatva megállt. Itt beszédes volt a szereplők arcjátéka is. Különösen Laczkó László esetlensége és Dohi Alex fintorai neveltették meg a közönséget. A mai olvasónak ehhez tudnia kell, hogy akkor ezek a kifejezések unalomig megtöltötték az újságokat, a rádióadásokat, ezek csúfondáros kiejtésében lázadás volt. Ellenőrzések alkalmával és amikor a nézőtérén megfigyelőkre gyanakodtunk, a hatalomnak megfelelő szavakkal ment az előadás. A jelenet próbái után az Ödön jegyzetei alapján átbeszéltük a szöveget és véglegesítettük mozgás leírását. A Matiné műsorának szövegeit ellenőriztetnem kellett.

Innen a tömör fogalmazásra való törekvésünk. Jól jött a mozgásközpontúság. A próbákön és az előadások alkalmával is sok volt az rögtönzés, később, amikor ezekből a jelenetekből a *Drága föld* című egész estét betöltő előadás összeállt belőle, igyekeztem a legelfogadhatóbb változatokat Dusa Ödön készül könyvébe menteni. Ezt a munkát titkos naplómban (*Faragott fájdalom*, NIS Kiadó, 1995) is feljegyeztem: „1985. február. Megegyeztünk Ödivel, hogy megpróbálom nézőként (jegyzeteinkre támaszkodva) leírni a mozgásközpontú színház előadásait, jeleneteit, mindenekelőtt a *Drága föld avagy Erkölcsi improvizációk* címmel futott, egész estét betöltő sikeres előadásukat. Ezzel – ha a könyvecske megjelenne – távozása után is tovább élthetnének a műfajt, a közönség (főként fiatalok) által kedvelt, sokszor telt házat vonzó, bátor mondanivalójú színházat.”

„1985. december 20. Dusa Ödi mozgásközpontú jeleneteit, amelyeket átírva, összeillesztve, szerkesztve könyvvé szeretnék alakítani, ennek az Ifjúmunkásmatinén, a Visszhang-estéken és az Ifjúmunkás Zsebszínházban nagy sikereket megért műfajnak a megörökítése céljából. Ha ez sikerülne, talán tovább tudnánk éltetni a Zsebszínházban a diákműkedvelők között. Ahhoz hasonlóan, ahogyan például az Öditől rendelt Munka jelenet is az *Ifjúmunkás*ban való közlés után gyorsan terjedt, több helyen is bemutatták sikerrel.”

Néhány mozgásközpontú jelenetre még emlékszem: 1. A szereplők körbejárnak a színpadon, sétálnak, gyorsulnak, ritmust váltanak, és váltakozó sorrendben belelépnek egy vízzel félig telt mosdótálba. 2. Az üres színpadra begurítanak egy vörös futószőnyeget, nyomatékos szünet után a szereplők felsorakoznak a szőnyeg egyik oldalán, várakoznak, az arcokon érdeklődés, kíváncsiság, csömör sokféle változata és kiábrándultság. Hiába vártak. 3. A színpad elején, arccal a közönség felé állnak a különböző korú és ruházatú szereplők. A háttérből bejön bőrkabátban a belügyist alakító Ödön, feszülten figyel, megfigyel, zord arckifejezéssel kíváncsiskodik, aztán hátulról betör a sorfalba, erőszakoskodik, rögtönzött játékkal keres valakit, fenyeget stb. 4. Csoportokba verődve zsonganak a szereplők, a nyüzsgés közben a színpad előterében gúlát, tornyot alkotnak, egy fiú a magasban csákánnyal, korbáccsal, bottal – mikor, mit emel magasra – fenyegeti az alatta állókat. Az ellenőrzésen kalapács és/vagy sarló volt a kezében és dicsőséges pózba meredt. 5. Tömegjelenet a színpadon, nyüzsgés, elégedetlen emberek eszközök nélküli tüntetése, arckifejezésük a kedvetlenségtől a dühösséig sokféle. A túljátszottságig fokozott kavalkád tetőpontján a hirtelen generál sötétben egy dörgő, de biztató hangot hallani: *Menekül a kormány!*

Az ilyen és ezekhez hasonló jelenetek változó sorrendjét a szereplők száma, az előadás helye, a közönség összetétele, a besúgókra figyelés szabta meg. Dusa Ödön *Drága föld* című művében olyan sorrendet igyekeztem kialakítani, amelyből az akkori elnyomó rendszerben az áhított haza fogalmára asszociálhatnak az olvasók/nézők. A gépirat Dusa Ödön fiánál talán még megvan.

A próbákat a matinékorutakra való előkészítés határozta meg. Leginkább szombaton és vasárnap tartotta Ödön és Kövesdi. Ödön jelenetei a színpadon

születtek, a csoport tagjai nagy türelemmel követték hirtelen jött ötleteit, de humora és közvetlensége baráti légkört varázsolt a próbákon is, minden próba és minden előadás más és más volt az improvizációk tömkelegében. A Zsebszínház Kövesdi ága hagyományos előadásokra készült aprólékos gonddal. A *Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása* című darabot kb. másfél évig csiszolták, és mert nem engedélyezték (ennek külön szomorú története van), nyilvános „főpróbákon” mutattuk be. A két csoport nemcsak, hogy megfért egymás mellett, és még akkor is jelentősnek mondható a Kövesdi kirívóan türelmes színész-építgetése, ha előadásaikkal, egész estét betöltő darabjaikkal nem szerepelhettek a Matinékon.

A Zsebszínház megszüntetéséért hajszába kezdtek ellenünk. A megyei művelődési felügyelő érthetetlen ellenállása folytán meghíúsult *Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása* című, nagy gonddal rendezett előadásunk. Ma is keserűséggel idézem azt a délutánt, amikor a Kövesdi rendezte nagyszerű előadás vizionálása után a Vasutas Klub színpad felőli sarkában négyen mérlegeltük azt a másfélévig tartó, aprólékos munkával részletekbe menő kitarító aprómunkával kialakított pörgő, hangulatos előadást. Minisztériumi küldött is érkezett erre az alkalomra, minden bizonnyal a megyei Művelődési Bizottság szakfelügyelője kérésére. Kötő József a Kolozsvári Állami Magyar Színház titkára szakszerűen elemezte az előadást, dicsérte a rendezőt, külön méltatta a szereplőket, köztük a főszerepet vállaló Laczkó Lászlót. Összegezve pedig kijelentette, hogy az előadás színvonala professzionális. Azzal érveltem, hogy az ifjúsági szervezet központi védnöksége alatt működünk a megyei pártszervek jóváhagyásával, fentről engedélyezett Matinéink szolgálatában, hogy a szokásos politikai kifogások bárdját is elhárítsam az útból. A minisztériumi küldött, vékony, szemüveges, középkorú, jóindulatú bukaresti értelmiségi biztosított minket, hogy jól szórakozott és dicsérte a társulatot. Kövesdi visszafogottsággal hallgatott. A felügyelő – ismert erdélyi magyar író – hümmögött. Végül szavazás mellett döntöttünk. Jókedvünk egyből elpárolgott, amikor a felügyelő nemmel szavazott és kijelentette, hogy nem engedélyezhetjük az előadást. A győzködés percei következtek. A felügyelő hajthatatlan volt. A minisztériumi küldött félrehívott és azt kérdezte, ki ez az ember? Nem maguk közül való? Vállalt vontam. Kurtánfurcsán döntött a minisztériumi küldött: Ha nem, akkor nem! Nyilván, féltette az állását. Értetlenül, lelombozódva kuksoltunk a szereplőkkel együtt a színpad mögött. „Ez nem lehet igaz?!“ – keserű döbbenet látszott az arcokon. Ekkor kezdődött a Zsebszínház haldokolása.

Az Ifjúmunkás Zsebszínház ellehetetlenítését tovább folytatták. Az újévad elején, a Viktória klubban hiába próbálkoztunk, az igazgató román műsrot és néptáncot várt tőlünk, de a fások klubjában sikerült megállapodnunk. Kihallgatást kértem a megyei felügyelőtől. Eléje tártuk a Zsebszínház gondjait és arra kértük, döntsön ő a csoport munkájáról. Sorescu *Jónását* ajánlotta. Kövesdi nagy lendülettel látott neki a próbáknak. A csoport egyik tagja valahonnan negyven méter fehér vásznat szerzett. Gipszbe áztatva alakították ki az óriási

cethal-belső, ahová a nézők is befértek. Ödön visszahúzódott. Lebontották házukat, oda lett a sok viszontagságot látott pince, egy zezugos bejáratú, lepusztult szobát kapott az Uránia palota második emeletén. Kifestette, rendbe tette. Segítettünk a berendezkedésben. Felesége ikertestvérével együtt Pestről egy Stockholmba tartó repülőn emigrált. Válófélben voltak, de családegyesítés címén Ödön is a kivándorlás mellett döntött. Jól haladtak a Sorescu-darab próbái, amikor üzenet jött felügyelőtől: Sigmond Istvántól, miszerint nem engedélyezte a darab bemutatását. Ez volt a végső döfés.” Ha már ezt sem lehet?” A társulat tagjai a disszidálást választották. Laczkó feleségével Magyarországon maradt. A gitáros Bíró-Benyő páros Svédországban kötött ki a lányommal együtt. Az Ifjúmunkás Zsebszínház ellehetetlenítése és tagjainak csoportos külföldre menekülése után Dusa Ödön Svédországban és Budapesten folytatta szerepléseit.

Döbbenetek, happeningek

Dusa Ödön színházi előadásainak minősége nyilvánvalóan külön-külön vizsgálható az ő versmondó-, szerepalakító-, alternatív színházi törekvéseket és happening mutatókat jelentő tevékenysége szerint. Mindezek bizonyára mindenkinek más és más értékeket mutatnak. De hangfelvételei, barátainak elosztogatott hang- és videokazettái bizonyítják különleges képességeit, átéléseinek magas fokát. A nézőknek az előadás alatti közkívánatra választott versek alkalomhoz illő újjászülése felejthetetlen performancia. Verstudása páratlan volt. A Kecskeméti Tanítóképző diákjai előtt száz szál gyertya fényében megrendezett, meghatottságot kiváltó, lélekmelegítő versműsora másfélórás volt. Reám bízta a sűgő és a zenei aláfestés szolgálatát. Egyszer sem kellett segítenem, a versek sorrendjén változtatott egyszer, mint később bevallotta, tudatosan, mert ilyen volt ő, mindig kísérletező, örökösen és ösztönösen változtató. Mondhatom, nagy izgalommal vállaltam kolozsvári versmaratonjának megszervezését és rendezését is, amely végül egyedülálló tehetségének köszönhetően ragyogóan sikerült. Színházi szerepei közül monodrámákban rendkívüli előadásával valóban professzionális szinten alkotott. Az *Egy örült naplója* több előadását is láttam, és összehasonlítva hivatásos színészek előadásaival vallom, hogy méltán kiérdemelte a legmagasabb elismerést. A mozgásközpontú jelene-tek már a szükséges alkalmazkodás feltételeinek megfelelően sem lehettek mások, mint improvizációk. Mindig a meglepetést kereste. A meglepetést, amely gondolatot ébreszt. Ezeknek az eredete happeningjeiben keresendő. Ezt már előttünk, kitartó pincelátogatói előtt is gyakorolta. Kolozsváron számos happeninget kezdeményezett. Egy hosszú és zsúfolt pincevendéglő legelső asztalától többedmagával rendkívül lassan, pantomim lépésekkel rendre átvonultak a pincén a kijárat felé. Ödön utolsóként vonult, a pince akkor már felbolydult méhkasoz hasonlított.

Sokáig emlékezetes volt az Ifjúmunkás kolozsvári egymás utáni két előadása. A Diákművelődési Ház javára ezer-ezer jegyet adtak el, a nézőtér dugig volt. A Matiné szervező-rendezőjeként, szokásom szerint, nem akartam mindent ellenőrizni. Előzetes megbeszéléseinken átrágtuk előadásaink célját a központi vezetés által jóváhagyott műsortervem keretébe illeszthető szereplések mikéntjéhez kértem és kaptam ötleteket. A kötelező hangos vezércikk és mondandóink keretébe illeszthető versműsor mellett szívesen hagytam teret munkatársaim ötleteinek, olykor pedig megelégedtem azzal, hogy egy-egy jelenettel és szín-padi látvánnyal a közönséget és engem is megleljenek. Magam is ezt tettem, amikor a kolozsvári Matinén kitartó szervezéseimnek köszönhetően végre együtt szerepeltethettem Balogh Edgárt és Szőcs Gézát, akikkel nagy izgalommal rövid beszélgetést folytathattam a színpadon, és együtt léptethettem fel akkori sanyarú életünk gondterheltségét humoreszkjeikkel, stílusparódiákkal szatirikus, ironikus és groteszk írásaikkal sikerrel próbáló Bajor-Sinkó-Zágoni trojkát. De szabad kezét kapott Feleki Károly designer is, akinek hatalmas papír ívekből összeállított „lepedőjén” a komor arcú fekete-fehéren rajzolt munkásfiú mellképe, egy hirtelen rendelt generál sötét után szinte megelevenedett, szívéből kiáltóan vörösen buzogott a vér. Akkor is a közönséget mellbevágó volt, amikor rádöbbsentünk, hogy nem a bal, hanem a jobb oldalán vérzett, mert a designer a sötétben kissé a cél mellé zuhintotta a vödör piros festéket. A: *meghökkenő látványt dübörgő tapssal köszönte a közönség*. Ezután következett Dusa Ödönnek a Zsebszínház mozgásközpontúságú művészetének kvintesszenciáját felmutató szereplése. Ezen a Matinén vezettem be, hogy a szerkesztőség két vagy három tagjával az előtérben ülve, olykor párbeszéd formájában konferáltunk. Indokoltam ezt azzal is, hogy nem vagyunk színészek, inkább vállaljuk a nézők szerepét, akikkel együtt örömmel mulatva „benne vagyunk a műsorban!”. A „vérző munkásfiatal” jelenete után üres volt a szerkesztők helye, a szokásos konferansz következett. Készakarva a lehető legtömörebbre fogtam: „Dusa Ödön következik.” Nyomatékos szünet után igyekeztem hangsúlyosan szólni: „Verset mond...” Ödön komótosan bejött, középre állt és elszántságot mutató pózba merevedett. A filmekben premier plánban csodálható világhírű színészek által mutatott jelenethez hasonlóan elképesztő mikró mimikai játékának lehettünk tanúi. Négyperces némasága Lao-ce gondolatát idézi: „a bölcsnek nem kell a szó sem”. Nemcsak én állítom, a Matinéről írott beszámolómban olvasható, hogy verset mondott. Szótlatlanul mondta azt, ami nem volt kimondható. És ezt át tudta adni a közönségnek. Ahogyan ez a nagy sikerekkel szokott történni, a feszültség csúcán Ödön mély meghajlása után döbbsent volt a csend. A közönség pedig felocsúdva, fergetes tapssal köszöntötte a bátor újítót. Meglepetés volt, amikor ugyanezen az előadáson Ödön szellem-fehérbe bújtatott csoportja talányos és idétlen mozdulatok sokaságával szórakoztatta a közönséget. Kóválygásuk a színpadon tétova magunk-keresésének groteskségét idézte. Egyenként kitántorogtak a színpadról. Ödön maradt utoljára, a színpad kevésbé megvilágított hátsó falára kapaszkodva mentori hangon sóhajtott: Óóóó!

Istenem! Reméltem, hogy a sokféle látványos színpadi produkció között erre nem figyelnek fel a szolgálatosok. Azt hiszem, szerencsénk volt. Ügyelők gyors függönnyel vetett véget a jelenetnek. Előadás után Ödönnel azon gondolkoztunk, hogy mit válaszolunk majd szolgálatos ellenőreink vádjára, miszerint ezzel a jelenettel „a klerikális reakció hálójába gabalyodtunk”. Pesten is sikerült „elsütnie” ezt a happeninget.

Beke Mihály András így számolt be erről az *Ifjúmunkás*ban megjelent írásában. „A színpadot végig egy hatalmas plakát uralja: egy kezét ökölbe szorító, az emberméretnél kétszer-háromszor nagyobb, feketébe öltözött fiatal. Dusa Ödön társulata eljátszotta *KÉT PERC MÚLVA HŐSÖK* című jelenetét. Fehérbe öltözött alakok, fehér hajjal, szemük bekötve fehér kendővel – a fekete fiatal fénykép negatívjai körbe-körbejárnak, még két perc a sortűzig, a sötétben valaki piros festéket önt a plakátra – mi festéknek láttuk, a pozitívvá rögzült, feketévé rögzült alakra... (»Hirosimában egyes emberek árnyképe az épen maradt falakon fixálódott« – olvastam egy régebbi tudósításban), fekete alapon piros festék, bejött Vajda Zsuzsa, elszavalta Kányádi Sándor *Fekete-piros* versét, és oda, a plakát alá álltak a széki táncosok fekete-piros ruhában (inkarnáció?), mintha az ő szoknyájukra ömlött volna a piros festék, mi festéknek láttuk a széksorokból, észre sem vettem, hogy bejött az Ördögszekér, hogy a székiek már-még járják a táncot, csak a szoknyájukra lenyáladzó piros festéket láttam.”

Eseményművészete Stockholmban bontakozott ki, amikor hitelből videokamerát és keverőasztalt vásárolt. Emlékezetes egyik kerekre sikerült előadása. Az Óvárosban (Gamla Stan a neve, amit kolozsváriként nem fordíthatok Öreg Városnak, mert nálunk Óvár), a királyi palota belső udvarának közelében, a vasútról, majd a vasrudak raktáráról elnevezett téren áll Karl Göte Bejemark furcsa festett szobra Evert Taube svéd nemzeti költőről. A szemüveges embert ábrázoló ember nagyságú szobor a járdán áll, bal kezét a szemüvegéhez emeli, kabátja vállára vetve, jobb kezében kézirat, jellegzetes sapkájáról következtethetünk arra, hogy zeneszerző, trubadúr és képzőművész is volt. Ödön hasonló, de vakítóan fehér ruhában állt a szobor mellé, és kitartóan, mozdulatlanul várt. A turistáktól népes Óvárosban akadt bámulója. Negyedóra elteltével, kolozsvári Zsebszínházunk másik, kivándorlásra kényszerült tagja, Dohi Alex, Ödön mellé állt hasonló pózban. A látogatóba érkezett Jánosi Tibor következett, és bizonyára követte volna őt Bíró János, Benyó Krisztina, a Laczkó házaspár, lányom és a Zsebszínház többi kincses városunkból elüldözött tagja. A járókelők ekkor már csoportba verődve tetszéssel figyelték a jelenetet. A bátrabbak közül többen is vállalták a szobrozást. A járdán, komoly képpel, szemüvegükbe csimpaszkodva, sorakoztak az eseményművészeti jelenethez kedvet kapó ráérős emberek. Ebben a közös és kitartó, előre figyelésben felhívás volt. Ödön előre megtervezett jelenetének volt mondanivalója. Nem szájbarágós, hanem szabadon választott, hiszen az azonos tartásban is minden résztvevő mássága mutatta a mindenki által másnak képelt jövőt. A videó, amit többszöri rendezésből gyűjtött képsorokból vágott össze, figyelmeztetéssel zárult. A járda hosszan sorakozók

mögötti mellékutcából lopakodva, rendőr kocsit fordul be a térre. Egy másik kisfilmen Ödön meglehetősen groteszk jelenetet rögzített. A stockholmi rendkívül forgalmas földalatti központi pályaudvarán kéregetőnek öltözve állt némán. Földre helyezett kalapjába hívogatónak nem aprópénzt, hanem a svéd legnagyobb értékű papírpénzét helyezte. Bíró János filmmezte. A groteszk látvány egyre többeket megállított. Végül rendőrt hívtak és Ödönt előállították. Nem tett semmit, ami törvényellenes. Bocsánatkérésekkel engedték útjára.

Videókazettákra másolt kisfilmjeit barátainak osztogatta, ma is érdekesek. Pesten is sikerült elsütnie happeninget. A Vörösmarty téren elegánsan, öltönyben sétálgatott a Zsebszínház három tagjával. Nadrágjuk egyik szarát térdén alul levágták. Rendre, egymás után jelentek meg a téren. Nyilván feltűnés keltek. Kíváncsiságtól hajtva többen kérdéseket tettek fel. Aztán egy héten keresztül minden nap megjelent ugyanabban az órában, csúcspont idején, egy előre kiválasztott helyen. Ott állt egy órányit aránylag mozdulatlanul fekete öltönyben, kezében piros virággal. Az öltöny ujját egy ollóval felvágta, így a szövet nagy része lecsüngött. Tehát „rongyos” volt. A virág naponta kétszeresére nőtt. Maga elé a földre pénzt helyezett. Nem aprópénzt, hanem akkora összeget, amit nem szoktak egy koldusnak adni. Az összeg is naponta nőtt. Dohi Alexander átellenben, pár méter távolságra szobrozott. A sietők figyelmét, nem a sokasodó virág, hanem a pénzösszeg növekedése vonzotta. Valaki megjelent egy tele szemétkosárral és az Ödön fejére borította. A rendőrségen azzal vádolta, hogy a földre dobott pénz gyalázkodás... Miután ígéretet tett, hogy nem ismétli meg a jelenetet, elengedték.

Lakás-színház

Második felesége budapesti apró lakását nevezte lakás-színháznak. Erről bőven beszámolt Cselényi László közel egy órában, a Duna tévében sugárzott portréfilmjével. Miután néhány versműsossal fellépett a stockholmi Magyar Házban, a konzervatív környezetben nem találta helyét, pedig elképzelhető volt, hogy a Zsebszínház Svédországba menekült tagjaival újrarendítette volna mozgásközpontú színházát, de ehhez nem kapott támogatást. Kinézték a Magyar Házból. Az észtországi Tallinban, Tartuban, a Munkácsy Mihály Kulturális Egyletben próbálkozott. Aztán a melegebb fogadtatást tapasztalva budapesti kapcsolatok részesítette előnyben, gyakran szerepelt a RS9 Színházban, a Szabó Ervin könyvtárban, a Rátkai Klubban, a Kolibri pincében, a Merlin Színházban, a Mezei Mária Szeretet-színházban, a győri Békéssy-Bezerédi-kastélyban, a kecskeméti Tanítóképzőben és másutt.

Megismerkedve műkedvelő színészek társaságában második feleségével, annak garzonlakásában alakította különleges miniszínházát. A Lakás-színház hálófülkéje elé szerelt függöny a meghirdetett alkalmak estjén akkor „ment fel”, amikor a régi Zsebszínház szokásai szerint legalább tíz néző jelentkezett.

A nézőket a lakásához közeli buszmegállóban várta és kísérte az előadott műsor tematikájához illő társalgás közepette a parányi nézőtérre. Az előadást rendszerint baráti beszélgetéssel zárult.

Dusa Ödön előadásainak jegyzékét a Zsebszínház kolozsvári születésű, de az anyaországba menekült, korán elhalálozott, lelkes tagja Jánosi Tibor költő, némettanár, számos Dusa-előadás műsorvezetője kezdeményezte és közölte Dusa Ödön: *DÖ* című képeskönyvében (1998, magánkiadás, Grafit Pencil Lapkiadó és Nyomda Kft., Budapest, 48 oldal), és megjelent Tar Károly: *Voltam* című emlékirataiban – (*Harmadik könyv, Ezer kilométerekkel I.*, Ághegy Könyvek, ISBN 978-606-8974-10-6, 461–486 oldal, <https://mek.oszk.hu/230006/2347>) 1973–2000 közötti előadásainak száma több mint 244. Többnyire versműsor és egy vagy néhány személyes színjáték. A Lakás-színház előadásainak repertoárjára csak a Cselényi László által készített filmből következtethetünk. (2006 januárjában a Lakás-színház műsorában a következő előadások sorakoztak. A közönséget a Józsefvárosi Színháznál (9-es busz: Kálvária tér) várta Ödön.

Szilágyi Domokos, Cselényi Béla és Sente Imre: *A humor parnasszusán*. Dobai Péter: *Kilovaglás egy őszi erdőből*. Nagy László és László György: *Jövőbűvölő*. Pilinszky János: *Sötét mennyország*. Ady Endre: *A halál rokona*. Kányádi Sándor: *Fától fáig*. Dosztojevszkij, Gogol és Csehov: *Még ezt az egyet*. Juhász Ferenc: *Szívütes-üzenet*. The Best of Lakásszínház: *Sűritett villám*. Válogatás a magyar irodalom legszebb szerelmes verseiből: *Szenvedő szerelem*. Platón: *Szokrátesz pöre*. Szepes Mária, Walt Whitman, Illyés Gyula és Batta György: *Áradó természet*.

A Jánosi által kezdeményezett leltárt kiegészítve, jegyzetekkel ellátva és szerkesztve várom, hogy a még lappangó Dusa Ödön: *Drága föld* című könyvének kiegészítő anyaga legyen. Becsléseim szerint fellépéseinek száma megközelíti a félezret, hiszen az Ifjúmunkás Matiné előadásain a Zsebszínház tagjaival együtt számos jelenettel, versmondással, játékkal szerepelt (néhol több alkalommal is) a következő helyeken: Csíkszereda, Udvarhely, Erdőszentgyörgy, Szováta, Segesvár, Dicsőszentmárton, Régen, Marosvásárhely, Nyárádszereda, Szilágycseh, Szilágysomlyó, Zilah, Enyed, Torda, Rákos, Csíkszentmárton, Csíkszereda, Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Zetelaka, Székelykeresztúr, Kolozsvár, Dés, Brassó, Szecseleváros, Sepsiszentgyörgy, Kovászna, Zágon, Kézdivásárhely, Kézdiszentlélek, Barót, Bardóc, Uzon, Sepsiszentgyörgy, Lupény, Lónya, Végyvár, Temesvár, Arad, Székelykeresztúr, Nagyszalonta, Nagyvárad, Nagykároly, Szatmár és Bukarest.

Dusa Ödön regényes életében a legnagyobb elégtétel a román rendszerváltás utáni esztendőben *Születéstől – halálig* címmel általam szervezett és rendezett ötórás versmaratonja volt 1991. november 16-án, a Kolozsvári Állami Magyar Színházban: Közreműködött: Orbók Géza (gitár). Konferált: Sebesi Karen Attila. Aznap nagyüzem volt a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. Az Erdélyi Szépművéses Céh Szöcs Géza által javasolt újraindításának délelőtti, több órás megbeszélésén ezernél többen voltunk. A szép könyv ügye akkoriban sok embert

vonzott. Délután Lantos Tamás amerikai képviselővel találkozott Kolozsvár magyarsága; Sámi László az Emberjogi Liga képviselőjében négy ellenállót tüntetett ki. Utána Illyés Kinga versmúsora következett, este pedig Dusa Ödön előadóestje keltett ugyancsak teltházas érdeklődést.”

Stockholmban vasárnaponként az ottani ószert jártuk. Az ócskapiac egy hatalmas csarnokban volt, mi a hanglemez-árusoknál időztünk a legtöbbet. Ödön évekig tucatjával vásárolta az olcsó, mindössze 1-2 koronáért kínált lemezeket. Sokféle úton juttatta el őket Pestre Jánosi Tiborhoz és onnan Kolozsvárra, ahol többek között Orbók Géza értékesítette. A bejövetel egy részével zsebszínház barátait segítette. A lemezek árából tellett a maratonra. A közönséget színpadra ültetve képzeltük el a versmúsort. Kétszáz ülőhely volt. Szőcs Gézával akkoriban az újra alakult Erdélyi Szépművés Céh ügyeit intézve napi kapcsolatban voltam. Készséggel segített, készülő műsorfüzetünkbe magvas ajánlást írt, a helyi lapban is közöltem beharangozót. A jegyeket elkapkodták. A színház előtt várakozó jegy nélküliek közül félszáznyi érdeklődőt még beengedtem. A színpadon, az előadó közvetlen közelében kuporogva nézték végig a szünetekkel megtűzdelte előadást. Valaki összeszámolta a nem támogató kinnlevőket, ötvennél többen voltak. A meghívóban az is benne volt, hogy az előadás nézői között hanglemezeket és egy hang- és videokazettás rádiót és egyéb ajándékokat sorsolunk ki. A hosszú előadásra való tekintettel Ödön beleegyezett, hogy a szünetben vajassonkás szendviccsel és Pepsi Colával kínáljuk a nézőket. A színház akkori díszlet- és jelmeztervezője fizetség ellenében készséggel segített. Ödön tizenkétszer öltözött át a verscsokrokból kialakított előadás tematikájának megfelelően. Az előadás bevételeit Ödön eleve a színház javára szánta...

A Zsebszínház, az Ifjúmunkás Zsebszínház, a pesti Lakásszínház és a stockholmi videokazettás happening korszaka után ekkor érkezett el a beteljesülés korszakába, amit jóváhagyásával DÖ színháznak neveztem el. Befejezésül hadd idézzem, amit akkor írtam a helyi napilapba. „Nem a mozgás elsődlegessége, hanem a mozgásnak a színpadon kimondott szóval való egyenértékűsége az, ami sajátos ebben a színházban. A mozgásközpontúság itt nem balett vagy pantomim értékű, hanem ezek elemeinek, a jelenetekben alkalmazott változatos, sok esetben groteszk mozgásoknak és a mikro mimikának felhasználásával kifejlesztett, egyfajta kevés szavú színház. Elsősorban ezt a kettősséget jelöli elnevezése, mely egyben kifejlesztőjének, a Kolozsvárról idegenbe szakadt Dusa Ödönnek névbetűit is mutatja. Dusa Ödön mostani, egyszemélyes színházának előzményei: a jó másfél évtizeddel ezelőtt elkezdett szavalóestek, a versek gondolati tolmácsolásának letisztult, eszköztelen formái, erdélyi körútjainak sorozatos sikere, a mozgásközpontú jelenetek előadására toborzott Zsebszínház fokozatos megerősödése, az egész estét betöltő, *Drága föld* című kompozíciójának igényes színrevitele. A mozgásközpontú színháznak még nincs iskolája, de kiterjeszhető. Az alkalmazott mozgások, könnyen tanulhatók, a játék élvezetes műhelyjellege, közösségi szellemet ösztönző és azt fenntartó együtt alkotásra készlet. Irodalmi értékű szövegek alkalmazásával művészi színvonala tovább

növelhető. De Dusa Ödön mostani, egyszemélyes jelentkezése is ízelítőt ad ebből az újfajta kísérleti színjátszásból. Az új színházi műfajt teremtő Dusa Ödön verselőadóként is érett művészként áll előttünk. Nem szavalja, hanem lelünkbe oltja a verset. Mozdulatai, gesztusai, mikrómimikája a kimondott szavakkal egyenértékűek.”

Minden DÖ előadás megismételhetetlen, ritka élmény volt.

Dusa Ödön Stockholmban a High Valley metrómegálló környékén lakott egy tengerre néző kis garzonban, amelynek falait Deák Ferenc (Fery) kolozsvári, New York-i fotósnak a stockholmi Magyar Házban megrendezett kiállításról nála maradt képeinek dekupációval díszített. Sokat volt munkanélküli segélyen, betegeskedett. Stockholmi bevándorló háziorvosa szerint nem volt semmi baja. Amikor együtt dolgoztunk és rokonságával együtt ünnepelgettünk, tapasztaltam, hogy megmutatkoznak rajta a fáradság jelei. Nyugdíjaztatni szerette volna magát. Budapesten fizetett teljes orvosi vizsgálatra jelentkezett. Az eredmény megdöbbentő volt. Az orvos nem vigasztalta, mindössze néhány hónapot jósolt neki. Súlyos rákbetegségben szenvedett. Stockholmi lakásán első és második felesége együtt gondozta. 2007. november 30-án halt meg hatvannégy éves korában. Porai a Balti-tenger messze terjedő vizében oldódtak fel, munkássága pedig róla szóló emlékezéseinkkel válhat példamutatóvá.

Dusa Ödön vallomása a *DÖ* című, saját kiadású képeskönyvében (Mayer Hella szerkesztése):

„Ötvenöt év felett már lehet számvetést készíteni, hiszen kevesebb van hátra, mint amennyi eltelt. A Színházat a pálya széléről nézve, egyfajta távolságról szemléltem, hiszen nem voltam, és nem is lettem hivatásos színész, előadó. Akaratlanul is túlértékeltem a jelentőségét a színháznak, ugyanis a fantázia mindig szebbre festi a képeit, mint amilyenek azok a valóságban. Csak ritkán léphettem a világot jelentő deszkákra, ezért ami tapasztalást leszűrtem egy-egy előadás után, mire lehetőség nyílt, azt a gyakorlatba ültetni, már elveszett az emlékezetben. Így maradtam örök kezdő. Csak áltattam magam, hogy előadói készségem felfelé ível, valójában egyhelyben topogtam. A Színház közösségi munka, közös művészet, a több szem többet lát elve érvényesül benne. Egyedül dolgozva csak színházi lelkiismeretem hangjára támaszkodhattam. Ahogy az önismeret útja is fájdalommal jár, hiszen a hibákkal, botlásokkal, bűnökkel való szembenézés, ha rövid időre is, de megkeserítik az életet, úgy fájdalmas a színházi lelkiismeretünk tükrébe is belenézni. Az sem jó, ha kegyetlenül leleplez ez a lelkiismeret, mert lehet, hogy utána nem tudunk többé talpra állni. Adagolnia kell a tisztánlátást, mint az orvosságot. Csak miután megemésztettük a meglévő adagot, kaphatjuk a következőt, a nagyobb dózist. Mentegetem magam, mikor azt mondom, hogy egyedül képtelen voltam folyamatosan a tükörbe nézni, tehát fejlődni. Mivel még előttem is vannak napok nemcsak mögöttem, jól illeszkedik ide a közmondás, jobb később, mint soha. A múlt terheit

félretéve, inkább örvendezzek a jelennek, annak, hogy nem hagytam abba, hogy lehetőségem nyílt nemcsak munka után foglalkozni a színházzal, hanem teljes bedobással, és annak, hogy még nincs elveszve semmi. Ahogy a megtért embernek sem rója fel Isten a régi hibáit, bűneit, csak a jelenét nézi, úgy kell, én is az örök jelenben élve fogyasszam a lelkiismeret tablettáit, hogy másoknak is hasznára tudjak lenni, a színpadon a legnagyobbra törekedve – ÉLMÉNYT NYÚJTANI.”

Kő Pál: Kerékpáros, 1979 (gipsz, fa, vegyes technika)